

5. Антонов Н.Г. Денежное обращение, кредит и банки / Антонов Н.Г., Пессель М.А. – М.: Финстатинформ, 2005. – 272 с.
6. Савлук М.І. Гроші та кредит : підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – Київ: КНЕУ, 2002. – 598 с
7. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ: Центр наук. дослідж. Нац. банку України: Знання, 2011. – 504 с.
8. Маланчук Т.В. Проблеми споживчого кредитування в умовах фінансової кризи / Т.В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1(4).
9. <http://www.dfp.gov.ua/> - сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України
10. <http://http://www.bank.gov.ua/> - офіційний сайт Національного банку України.

Рецензент д.е.н. професор Голубов Р.Н.

УДК 336.77

Мостовенко Н.А., к.е.н, доцент

Коробчук Т.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

КРЕДИТНА КУЛЬТУРА ЯК ПРОЯВ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

У статті обґрунтовуються підстави зародження певного соціокультурного феномену під назвою «кредитна культура», розглядаються існуючі підходи до тлумачення її змісту. Виявлено основні умови формування кредитної культури з позиції боргової поведінки позичальника як сторони кредитних відносин. Подано авторську розробку висвітлення змісту поняття «кредитна культура» за допомогою рівневої моделі.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, фінансова поведінка, боргова поведінка, споживач, кредитна послуга, кредитна культура

Mostovenko N., Korobchuk T.

CREDIT CULTURE AS A CASE OF FINANCIAL BEHAVIOR OF CREDIT SERVICES CONSUMERS

The article substantiates the grounds for the birth of a certain socio-cultural phenomenon called «credit culture», examines the existing approaches to the interpretation of its content. The main determinants of the formation of a credit culture from the position of borrower's behavior as a side of credit relations are revealed. The author's work on the coverage of the content of the concept of «credit culture» with the help of a level model is presented.

Key words: credit, credit relations, financial behavior, debt behavior, consumer, credit service, credit culture

Мостовенко Н.А., Коробчук Т.И.

КРЕДИТНАЯ КУЛЬТУРА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ КРЕДИТНЫХ УСЛУГ

В статье акцентируется внимание на появлении определённого социокультурного феномена под названием «кредитная культура», рассматриваются подходы к толкованию её содержания. Выявлены основные условия формирования кредитной культуры с позиции заёмщика как стороны кредитных отношений. Подано авторскую разработку определения понятия «кредитная культура» с помощью уровневой модели.

Ключевые слова: кредит, кредитные отношения, финансовое поведение, долговое поведение, потребитель, кредитная услуга, кредитная культура

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні важко уявити економічний розвиток суспільства, що може повноцінно відбуватися поза межами кредитних відносин. Безпосереднє становлення кредиту та кредитних відносин відбулося паралельно із появою грошей та становленням товарно-грошового обміну між

економічними агентами. У загальному розумінні кредитні відносини виникають тоді, коли рух (продаж) товарів не співпадає з зустрічним рухом (отриманням) їх грошової вартості. Нині кредитні відносини супроводжують перебіг більшості економічних процесів – від складного процесу безпосередньої емісії безготівкових грошей до простих розрахунків з використанням кредитних карток.

Роль та значення кредиту широко досліджені з позиції впливу на реальний сектор економіки. Для цього сегменту кредит виступає не лише джерелом фінансування капітальних вкладень, а й проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення, у забезпеченні науково-технічного прогресу та обслуговуванні інноваційних можливостей, у сприянні концентрації та централізації капіталу тощо. Проте, в умовах зростаючого впливу споживачів кредитних послуг на перебіг господарських процесів, нагальним завданням стає виявлення основних чинників їх кредитної поведінки, що має суттєвий вплив на загальний стан ринку позикових фінансових ресурсів. Так, наприклад, відомий український дослідник В.В. Корнеєв справедливо зазначає: «Не тільки суто економічні, а й психологічні, релігійні, етичні, культурні та інші чинники відіграють роль все більш важливого спонукального мотиву відмови чи згоди користування пропонованими для загалу фінансовими послугами» [1]. Слід зазначити, що саме у сфері споживання домогосподарствами кредитних послуг виникало чимало проблем. Так, протягом останнього часу надмірне кредитування домогосподарств банками ставило під сумнів розвиток внутрішнього ринку, оскільки переважна частка одержаних кредитів спрямовувалася на купівлю імпортованих товарів. Відповідно й кредитні інституції не надто переймалися етичним ставленням до домогосподарств. Кредитори охоче видавали позичальникам, що не одержували доходу в іноземній валюті валютні кредити, не хвилюючись про наслідки й необхідність оцінювати кредитоспроможність за усіма компонентами можливого кредитного ризику. Приховані комісії, обтяжливі графіки погашення позик, юридично заплутані кредитні угоди, для розуміння яких у позичальника немає необхідних фахових компетентностей – усе це певною мірою мало вплив на розвиток кризових явищ в кредитній системі. У підсумку це можна узагальнити як брак кредитної культури по обидва боки кредитного процесу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед широкого кола публікацій, присвячених різним аспектам дослідження фінансової грамотності, кредитної та боргової поведінки, споживчому кредитуванню поняття кредитної культури згадується побіжно. Наприклад, В.В. Кривошеєва це поняття включає до психологічних чинників впливу на кредитну поведінку домогосподарств [2, с.120]. С.В. Волосович, зокрема, згадує кредитну культуру серед факторів, які формують суспільний добробут [3]. Найчастіше поняття кредитної культури уживається паралельно із поняттям кредитної політики конкретної фінансово-кредитної установи, про що наголошують окремі вітчизняні так зарубіжні дослідники. Зокрема А.І. Сєдін, стверджує, що: «Категорія «кредитна культура» може бути описана як сукупність факторів, котрі формують кредитне середовище, яке визначає конкретну кредитну поведінку» [4]. За висловлюванням Н.Л. Островської та І.В. Грішиної, кредитна культура «охоплює погляди, філософію, організацію та процедури (політику), пов'язані з процесом кредитування в банку» [5; 6]. Сегмент банківського кредитування, не зважаючи на кризовий період, залишається достаньо прибутковим для банківського бізнесу. Тому за можливість кредитного обслуговування клієнтів відбувається досить жорстка конкурентна боротьба. Відтак термін «кредитна культура» починає зустрічатися й у публікаціях, присвячених оцінці якості обслуговування кредитного боргу позичальниками. Таким чином, уже неможливо заперечувати й ігнорувати зародження такого феномену як «кредитна культура». Зростання важливості поведінкового підходу під час аналізу функціонування фінансових ринків теж потребує пошуку закономірностей, мотиваційних чинників та основ формування кредитної поведінки споживачів банківських кредитних послуг, а отже й їх кредитної культури.

Цілі статті. Метою представлено дослідження є визначення наукового змісту

поняття «кредитна культура» та виявлення основних умов формування кредитної культури в середовищі споживачів кредитних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За відсутності єдиного обґрунтованого тлумачення терміну «кредитна культура», його складності, недостатній опрацьованості цього питання у теоретико-методологічній площині, варто звернутися до поняття «культури» в його широкій науковій інтерпретації. Хоча й саме поняття культури є нелокалізованим, широким і багатограним, про що свідчить наявність величезної кількості (більше ста) визначень, найзагальніше уявлення про культуру випливає із визнання її іманентною характеристикою суспільства [7, с. 61]. О.Л. Шевнюк узагальнює: «...будь-які явища соціального життя за принципами свого існування можуть вважатися приналежними культурі» [7, с. 66]. Поява терміну «кредитна культура», на нашу думку, вказує на ступінь проникнення кредиту і кредитних відносин у всі сфери фінансових відносин та економічного буття загалом. Нині жодний економічний агент не може бути вільним від кредиту, а отже й боргового навантаження, навіть якщо він особисто не вступав у кредитні відносини. Варто згадати лише обсяг державного боргу, який становить в Україні на одного працюючого 117, 6 тис. грн., а на одну людину, відповідно, 45, 1 тис. грн., а також загальне відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, яке склало більше 83% [8]. Причому загальні виплати за державним боргом, що мають бути здійснені у 2017 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 240 897,4 млн. грн., що складає 10% ВВП [9]. Таке боргове навантаження може бути і, зрештою, є нав'язаним кожному, хто сплачує податки чи отримує соціальні виплати.

Соціологізація економічного життя призвела до появи наукових досліджень економічної культури, в основу яких були покладені різноманітні методологічні засади, що проаналізовані у дослідженні Н.Г. Комих. Автор апелює до думки білоруської дослідниці Г.Соколової, яка розглядає економічну культуру як засіб взаємодії економічної свідомості та економічного мислення [10, с. 112]. Проте, відомий український дослідник філософії економіки В.В. Ільїн, обстоює ідею формування вже «монетарної свідомості», яка через «грошовий світогляд» призводить до появи «фінансової свідомості» та адаптації людини до умов «фінансової економіки» [11, с. 429-433]. Приведемо таку тезу науковця: «Специфічний характер сучасної економічної реальності можна виразити формулою: те вироблено, що продано, те є капітал, що котирується на ринках, а буття визначається правом на кредит» [11, с. 422]. Таким чином, кредитна культура набуває нового значення, оскільки невіддільна від становлення цієї «фінансової економіки». Відповідно, кредитна культура спроможна забезпечити такому типу економіки як «фінансова» як успіх, так і крах.

Представлення змісту кредитної культури саме як «соціокультурного феномену» належить І.К. Ключнікову та О.А. Молчановій [12]. Авторам цього дослідження вдалося виділити предмет кредитної культури, яким вони вважають соціокультурне середовище, що відтворюється з врахуванням кредиту та на його основі, а також здійснює «активний вплив на рух кредиту».

Не применшуючи внесок зазначених авторів у дослідженні кредитної культури в широкому сенсі, пропонуємо розглянути кредитну культуру через призму фінансової поведінки споживачів кредитних послуг.

У більш практичній площині кредитна культура споживачів кредитних послуг має безпосередній вплив на одержання прибутку банківськими установами. Особливість банківництва, з точки зору споживача, полягає у можливості задовольнити потребу в позикових коштах у будь-якій кредитній установі такого типу. Пропозиція на ринку позикових ресурсів достатньо насичена, а банківські установи надають доволі типові кредитні послуги, що дозволяє потенційному споживачу швидко задовольнити свої потреби. Головна ж проблема для кредитора полягає у тому, що споживач, отримавши кредитну послугу, продовжує кредитні відносини з банківською установою, адже починається найважливіший та найтриваліший етап – обслуговування боргу. І саме цей процес, а не факт

надання кредиту, визначає кінцевий результат кредитного обслуговування банками клієнтури – одержання прибутку. Фактично «продаж» кредитного продукту не означає настання моменту «надходження виручки» від нього. Від того, як налаштовані різні клієнти відносно обслуговування свого боргу, які чинники мотивують їх та визначають особливості організації ними процесу обслуговування боргу, залежить в підсумку ефективність діяльності банківської установи як кредитора. Таким чином, кредитна культура визначає та формує характер боргової поведінки позичальників, виражаючи їх економічну спроможність та моральну відповідальність (або невідповідальність) обслуговувати взяті на себе зобов'язання.

Варто зауважити, що для різних типів позичальників детермінанти формування кредитної культури будуть різними. Наприклад, при роботі з юридичними особами банки більш захищені від свідомо шахрайських дій, оскільки сприйняття боргу такими позичальниками є більш професійним та юридично більш захищеним для банку, а їх кредитна культура, насамперед, визначається господарською етикою, побоюванням втратити імідж та репутацію надійного партнера.

Як відомо, у відносинах банків з клієнтами ніколи не буває по справжньому «типових» операцій, склад суб'єктів кредитних відносин завжди інший, навіть якщо мова йде про однакову суму чи однаковий вид кредитування. При кредитуванні фізичних осіб, хоч і застосовується індивідуальний підхід, та в процесі обслуговування, тобто повернення боргу, можлива безліч нестандартних ситуацій. Так, у дослідженні Ю.Є Мужичкової підкреслюється, що «уявлення про борги пов'язане з віковими, гендерними та професійними характеристиками», а також залежить від матеріалізації об'єкту кредиту – впровадження пластикових карток та віртуальних грошей зменшило критичне відношення до боргів по кредитних картках [13]. Відповідно формуються певні моделі боргової поведінки позичальників, як от [14]: ті, що вчасно виконують зобов'язання; ті, що активно взаємодіють з кредитором; ті, що не взаємодіють з кредитором, але самостійно розв'язують проблеми; ті, що активно протидіють кредитору та несумлінні позичальники.

Боргова поведінка фізичних осіб є більш складною, і зумовлена багатьма факторами. За результатами проведеного статистичного дослідження Агентства США з міжнародного розвитку, українське суспільство негативно сприймає життя у борг: 77% респондентів повідомили, що не мають ніяких боргів, і лише 19% визнали, що мають кредити або іншу заборгованість [15, с.7]. Ймовірно, що боргове навантаження з обслуговування кредитних зобов'язань є надмірним: споживачі кредитних послуг зазначили, що на платежі по кредиту витрачають від 20% до 30% свого доходу. Станом на 01.08.2017 року у банківській системі більше 57,99% кредитного портфеля банків складають непрацюючі кредити, тобто ті, прострочення платежів за якими склало більше 90 днів. Отже, крім негативного впливу зовнішніх та внутрішніх економічних чинників (низький рівень доходів, ріст комунальних витрат, скорочення зайнятості) на негативне сприйняття боргу впливають ще й соціокультурні та психологічні чинники.

Первинним носієм культури, на нашу думку, є особистість, а у випадку кредитних відносин – це певний економічний суб'єкт. Як споживач кредитних послуг він змушений підпорядкуватись існуючому кредитному механізму, де склалася певна система виробничого й споживчого кредитування, правових аспектів надання й погашення кредитів, інститутів кредитування, особливостей перерозподілу фінансових ресурсів на кредитній основі тощо. Тому кредитна культура торкається різних структурних елементів цього механізму, що й визначає її багатокомпонентний характер та вимагає застосування кумулятивного підходу до висвітлення її змісту. Конкретизація змісту кредитної культури може бути представлена за допомогою кумулятивно-рівневої моделі (рис. 1.)

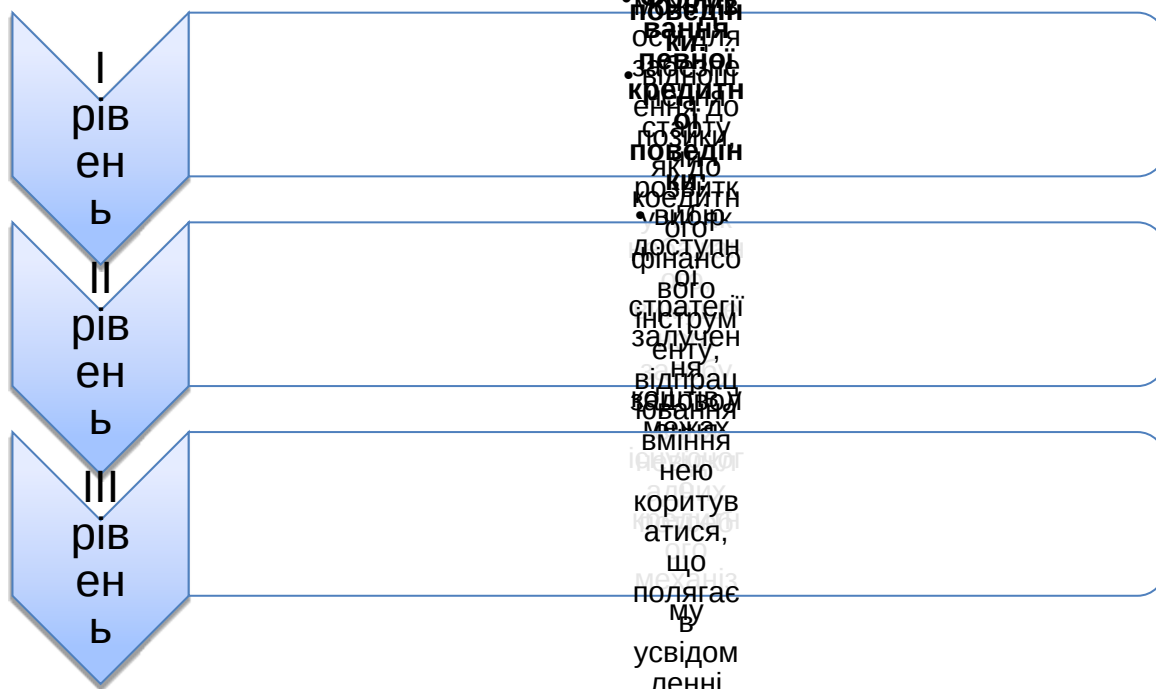

Рис. 1. Змістова характеристика кредитної культури з позиції споживача кредитних послуг (авторська розробка)

Така кумулятивно-рівнева характеристика кредитної культури дозволяє проявитись основним умовам її формування з позиції споживання кредитних послуг: нормативно-правовим, що юридично прописують дію кредитного механізму та ціннісним, що включають в себе множину аспектів – від історичного та культурного світогляду суспільства до особистої ментальності. З одного боку споживач володіє правом вільного економічного вибору і реалізуючи його задовольняє певну потребу – одержує кредитні кошти. З іншого боку споживач набуває зобов'язань, виконання яких спирається не лише на юридичні правила та господарську практику, а й на суспільно-етичні норми.

Висновки. Отже, кредитну культуру у сукупності цього поняття слід розуміти як необхідну світоглядну компоненту кредитного механізму. Його розвиток та різноманіття форм кредитування поступово зумовлює зміну економічного світогляду споживачів кредитних послуг. Їх успішне надання кредиторами буде залежати від того, наскільки вдало вдасться поєднати теорію і практику кредиту з такими суміжними науками як культурологія, психологія, соціологія, демографія. Тому це поняття не можна звести до єдиної узагальнюючої риси чи унікальної характеристики, адже воно відбиває усю складність як становлення кредиту так і його функціонування.

Середовище існування кредитної культури формує синергія економічних, соціальних, культурних та психологічних детермінант. З позиції позичальника як сторони кредитних відносин кредитна культура визначає характер його боргової поведінки, виражаючи його економічну та моральну відповідальність за набуті зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Корнєєв, В. В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлоативній економіці [Текст] / В. В. Корнєєв // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/211/>.
2. Кривошеєва В.В. Сутність та складові кредитної поведінки фізичних осіб / В. В. Кривошеєва // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 119-122. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_4\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_4(1)_23).
3. Волосович С. В. Детермінанти розвитку кредитного страхування в Україні / С. В. Волосович. // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_29.
4. Седин А.И. Кредитная политика и кредитная культура: отражение во внутренних инструкциях западного банка / А.И. Седин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/cred_culture.shtml.
5. Островська Н.Л. Роль кредитної політики в оцінці ефективності кредитної діяльності банку / Н.Л. Островська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2012_4/Ostrovska_412.htm.

6. Гришина И. В. Аспекты формирования отечественной кредитной культуры / И. В. Гришина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ru/referats/334301-aspekty-formirovaniya-otechestvennoi-kreditnoi-kultury>
7. Шевнюк О.Л. Культурологія : навч. посіб. / О.Л. Шевнюк. – 3-є вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2007. – 353 с.
8. Державний борг України в цілому, на 1 людину, на 1 працюючого у відсотках до ВВП. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com/budget/debt/>.
9. Програма управління державним боргом на 2017 рік. Затв. наказом Міністерства фінансів України 31 січня 2017 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
10. Комих Н.Г. Економічна культура: методологічні проблеми дослідження / Н. Г. Комих // Грані. – 2011. – № 4. – С. 111-113.
11. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація [Текст] / В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 527 с.
12. Ключников И.К.. Кредитная культура: сущность, закономерности, формы : учебное пособие / И.К. Ключников, О.А. Молчанова. - СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 221 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.studio/knigi-kreditovanie/kreditnaya-kultura-suschnost-zakonovernosti.html>
13. Мужичкова Ю. Е. Психология обыденных представлений о долгах и кредитах/ Мужичкова Ю. Е.// Гуманитарные науки. Вестник финансового университета № 4. – 2015. – С. 37-44. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpaper28.com/articles/tendentsii-ekonomiki/tendentsii/micro/psihologiya-obydennyh-predstavleniy-o-dolgah-i-kreditah/>
14. Сіногейкіна К. Вартість проблемної заборгованості та фактори, що її визначають / К. Сіногейкіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://82.207.124.235/analit_mat/sdu/058.htm
15. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.76

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Ищук Л.И., к.е.н., доцент

Пыриг С.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

У статті викладено концептуальні засади забезпечення фінансування соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування ринку цінних паперів. Наголошено на необхідності створення в регіоні ефективно діючої системи інвестиційного клімату, інвестиційного проектування, інвестиційного консалтингу та регіональної інфраструктури як елементів ефективного механізму функціонування фондового ринку.

Ключові слова: регіональний фондовий ринок, інвестиційний клімат, інвестиційне проектування, інвестиційний консалтинг, регіональна інфраструктура.

Nikolaeva A., Ishchuk L., Pyrih S.

FINANCING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION WITH CONSIDERING OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE SECURITIES MARKET

The article outlines the conceptual framework for financing the social and economic development of the region, taking into account the efficient functioning of the securities market. The necessity of creation in the region of an effective system of investment climate, investment planning, and investment consulting and regional infrastructure as elements of an effective mechanism for the functioning of the securities market is emphasized.

Key words: regional securities market, investment climate, investment planning, investment consulting, regional infrastructure.

Николаева А.Н., Ищук Л.И., Пыриг С.А.

ФИНАНСИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА С УЧЕТОМ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДОВОГО РЫНКА